

RYS HISTORYCZNY PRZESTĘPCZOŚCI

HISTORICAL OUTLINE OF CRIMINALITY

AGNIESZKA JUSZCZAK

ABSTRACT

The enclosed study is devoted to problems connected with criminality. The principal purpose of the publication is to outline the history of human criminal behavior. Moreover, several concepts aimed on causing such behavior are discussed.

Keywords: criminality, criminal, inborn murderer, social environment

ABSTRAKT

Poniższe opracowanie poświęcone jest problematyce przestępczości. Zasadniczym celem publikacji jest przedstawienie historii przestępstwa oraz licznych koncepcji, za pomocą których próbowano wytłumaczyć przestępcze zachowanie człowieka.

Słowa kluczowe: przestępczość, przestępca, „urodzony morderca”, środowisko społeczne

Zjawisko przestępczości jest bez wątpienia jednym z najbardziej istotnych problemów współczesnych czasów i towarzyszy człowiekowi od dawien dawna. Jest jednym z elementów, które wpływają negatywnie na poziom

bezpieczeństwa¹ środowiska, wraz z zagrożeniami² oddziaływanymi negatywnie z różną siłą. Niewątpliwie przestępczość należy do zagrożeń silnie oddziaływających na bezpieczeństwo. Według J. Szmyda bezpieczeństwo wiąże się z poczuciem stabilności i trwałości określonego stanu rzeczy, odczuciem braku zagrożenia wewnętrznego i zewnętrznego, a ponadto także z pewnością i doznawaniem spokoju w codziennym bytowaniu oraz zaufaniem do przyszłości³.

Pierwsze informacje na temat przestępczości znajdujemy w mitologii greckiej. Homer, Platon czy też Arystoteles uważali, że zbrodnia to „choroba duszy”, na którą lekarstwem miał być system kar. Natomiast w średniowieczu poglądy dotyczące tej kwestii przesyczone były wpływem Kościoła, a podstawowym rodzajem kary była śmierć. Uważano, że przestępca jest wysłannikiem diabła na ziemi, a prawodawcy ustalali takie rodzaje uśmiercania, które zadowalały władze. Prawodawstwo nakazywało przesładować bezrobotnych, żebraków i włóczęgów.

Liczne źródła pochodzące ze starożytności, Grecji, Rzymu i średniowiecza wskazują na dwie wspólne cechy dawnych poglądów dotyczących przestępczości.

Pierwszą cechą było to, że rozróżniano zachowania ludzi według ich przynależności do klasy społecznej.

Drugą wspólną cechą było odwoływanie się do autorytetów boskich i wolnej woli człowieka, a więc postrzeganie przestępstwa jako naruszenia przykazań religijnych i praw ustanowionych przez władzę⁴.

W okresie odrodzenia i oświecenia wraz z rozwojem nauk społecznych i przyrodniczych i rozwojem stosunków społeczno-gospodarczych ukazało się kilka prac próbujących uzasadnić czynniki mające wpływ na zachowanie się człowieka.

Do najbardziej zasłużonych badaczy tej problematyki należy Cesare Beccaria, który w swoim dziele o przestępstwach i karach głosił, że kary nie powinny być „aktem odwetu”, lecz „naprawą” przestępcy.

---

¹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, AON, Warszawa 2011.

² *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.

³ W. Pokruszyński, *Filozofia bezpieczeństwa*, Józefów 2013, s. 12.

⁴ K. Czekaj, *Społeczna konstrukcja przestępstwa i przestępczości*, [w:] *Labirynty współczesnego społeczeństwa*, Katowice 1998, s. 129.

Nauka społeczna zajmująca się badaniem i gromadzeniem wiedzy na temat przestępstwa, ofiary, sprawcy czy też mechanizmów kontrolnych to kryminologia⁵.

Brunon Hołyst uważa, że kryminologia jest „nauką o przestępstwie i przestępcy, o objawach i przyczynach przestępczości i innych związanych z nią zjawiskach patologii społecznej oraz o ich zapobieganiu, a także o funkcjonowaniu systemu sprawiedliwości karnej”⁶.

Przestępstwo jest zjawiskiem społecznym, opisywanym zarówno w aspekcie statystycznym, jak i dynamicznym, dającym możliwość określenia przestępczości pod kątem:

- rozmiaru (ilość przestępstw w określonym miejscu i czasie),
- dynamiki (rozmiar zmian popełnianych pod kontem ich wzrostu bądź spadku),
- nasilenia (nasycenie przestępstwami określonej grupy społecznej),
- struktury (ustalenie, na jakim miejscu w liczbie popełnianych przestępstw znajdują się określonego rodzaju czyny).

Przyczyny powstania przestępczości zostały podzielone na:

- kierunek biopsychologiczny,
- kierunek socjologiczny.

Kierunek biopsychologiczny skoncentrowany jest na czynnikach biofizycznych i uwarunkowaniach psychologicznych. Uważa się tu, że na zachowanie człowieka mają wpływ jego cechy wrodzone, indywidualne albo nabyte, które stają się fundamentem powstania zachowania antyspołecznego. Kierunek ten dał możliwość wyodrębnienia cech wpływających na zachowanie antyspołeczne i ustalenia związku między cechą a określonym zachowaniem.

Kierunek socjologiczny szuka przyczyn przestępczości w czynnikach społeczno-środowiskowych, ponieważ zakłada, że na zachowanie człowieka wpływają czynniki społeczne, a gdy są one negatywne, mamy do czynienia z zachowaniem antyspołecznym. Gdy uda się to oddziaływanie ustalić, a następnie je usunąć albo ograniczyć, to uda się zapobiec antyspołecznemu zachowaniu.

W skład teorii biopsychologicznej wchodzi:

- teoria antropologiczna,
- teoria dziedziczenia,

⁵ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 68–141.

⁶ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2000, s. 8.

- teoria zaburzenia budowy chromosomów i ośrodkowego układu nerwowego,
- teorie kładące nacisk na cechy somatyczne.

W koncepcji biopsychologicznej najważniejszą teorią jest teoria antropologiczna zwana teorią urodzonego przestępcy. Została sformułowana w 1876 roku przez Cesarego Lombroso, uważanego za ojca kryminologii⁷. Badania Lombroso polegały na znalezieniu związków między ukształtowaniem głowy, twarzy człowieka a właściwościami jego psychiki. Badania były przeprowadzane na więźniach i stały się fundamentem teorii mówiącej, że ludzie „wykazują trwałą tendencję do popełnianych przestępstw, którą można rozpoznać po cechach budowy ciała”⁸. Według tej teorii urodzony przestępca musi posiadać przynajmniej sześć cech w obrębie głowy, np. cofnięte czoło, silnie rozwinięte szczęki, wystające kości policzkowe, oraz „inność” w budowie organów wewnętrznych bądź też płciowych. W zależności od konfiguracji tych cech Lombroso stwierdzał, do jakiego rodzaju przestępstw jest predysponowany dany człowiek.

Lombroso uważał również, że do wyżej wymienionych cech fizycznych przypisane są konkretne właściwości psychiczne, takie jak:

- niska inteligencja,
- impulsywność,
- okrucieństwo,
- otępienie uczuciowe i moralne.

Na tej podstawie włoski psychiatra stworzył katalog przestępców i podzielił ich na:

- morderców,
- złodziei,
- rabusiów,
- oszustów,
- rzeźmieszków,
- podpalaczy.

Lombroso na początku uważał tę wrodzoną skłonność za atawistyczną, jednak pod wpływem krytyki zmienił poglądy i głosił, że na popełnianie przestępstw mają wpływ choroby dziedziczne, psychiczne, alkoholizm i czynniki środowiskowe.

---

⁷ K. Czekaj, *Spółeczna...*, op. cit., s. 129.

⁸ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, op. cit., s. 88–188.

Według Lombroso przestępczość nie dotyczyła tylko przestępców z urodzenia, lecz również przestępców nałogowych, z namiętności oraz przypadkowych.

W dzisiejszych czasach teoria przestępcy z urodzenia nie jest uznana za teorię naukową⁹ ze względu na występujące w niej błędy metodologiczne i to, że nie ma czegoś takiego jak typ przestępcy charakteryzujący się stałym zbiorem cech. Natomiast ciekawostką jest to, że do dzisiaj, zgodnie ze wskazaniem Lombroso, stosuje się zasadę, że osoby chore psychicznie nie ponoszą odpowiedzialności karnej za swoje czyny.

Z początkiem XX wieku rozpoczęto badania, czy na zachowanie przestępcze ma wpływ dziedziczenie zachowań antyspołecznych. Pierwszym badaniem potwierdzającym dziedziczenie zachowań antyspołecznych było badanie genealogiczne, polegające na przyjrzeniu się historii rodzin wielopokoleniowych i wyszukaniu zależności pomiędzy społecznymi zachowaniami przodków a ich potomkami.

Najgłośniejsze badanie genealogiczne zostało przeprowadzone przez Goddarda i dotyczyło analizy rodziny nazwanej kryptonimem „Kallikak”. Przebadano dwie gałęzie rodziny, pochodzące od tego samego przodka. Jedną gałąź zapoczątkował przelotny związek z kobietą o niskiej pozycji społecznej, a drugą związek małżeński z kobietą o wyższej pozycji społecznej.

Goddard przeanalizował sześć pokoleń rodziny „Kallikak” i doszedł do wniosku, że predyspozycje przestępcze są dziedziczne. Badanie to jednak nie jest wiarygodne, ponieważ nie uwzględniono w nim wpływu czynników społecznych na postępowanie człowieka.

J. Shields, P. Tienari i O. Dalgard byli kolejnymi badaczami, którzy potwierdzili dziedziczenie przestępczości, badając bliźnięta i dzieci adoptowane. Zwrócili oni uwagę na zgodność zachowań u bliźniąt monozygotycznych, podczas gdy u bliźniąt dwuzygotycznych tej zgodności nie zauważono albo zaobserwowano ją w stopniu niewielkim. Badania te nie potwierdziły bezpośredniego wpływu cech dziedzicznych na zachowanie antyspołeczne i zarzucano im błędy metodologiczne polegające na niemożności oddzielenia wpływu cech dziedzicznych od wpływu warunków środowiskowych. Nie ustalono również, czy czynniki środowiskowe miały wpływ na dziedziczenie skłonności do alkoholizmu.

Z wyżej wymienionych badań wynika, że skłonności do zachowań antyspołecznych czy też alkoholizmu nie są dziedziczne, a jedynie warunki środowiskowe mogą mieć wpływ na ich nabycie.

---

⁹ K. Bułat i in., *Kryminologia. Repetytorium*, Warszawa 2010.

Zbadano również, czy zaburzenia struktury chromosomów mają wpływ na zachowanie przestępcze człowieka. Komórka człowieka składa się z 46 chromosomów ułożonych w 22 pary, gdzie ostatnia para powinna być utworzona z chromosomu żeńskiego X i męskiego Y; u kobiet występują dwa chromosomy X a u mężczyzn jeden X i jeden Y.

P. Jacobs zaobserwował, że występowanie w komórce człowieka dodatkowego męskiego chromosomu Y powoduje tendencję do zachowania przestępczego o podłożu agresywnym. Teorii tej jednak nie udało się potwierdzić w innych badaniach.

Jednakże faktem jest, że w przeprowadzonych badaniach wśród przestępców upośledzonych lub chorych psychicznie zauważono występowanie dodatkowego chromosomu. Niestety badaczom nie udało się potwierdzić jednoznacznie, że wystąpienie zaburzenia struktury chromosomu jest wystarczającym warunkiem do powstania skłonności przestępczych.

Kolejną koncepcją, za pomocą której próbowano wytłumaczyć przestępcze zachowanie człowieka, jest zaburzenie koncepcji ośrodkowego układu nerwowego (OUN). Zaburzenie OUN to uszkodzenie lub schorzenie ośrodkowego układu nerwowego w wyniku:

- uszkodzenia mózgu,
- zaburzeń endokrynologicznych,
- nieprawidłowego poziomu cukru we krwi,
- braku witamin.

Nie udało się potwierdzić, czy i jakie uszkodzenie OUN predysponuje człowieka do popełnienia przestępstwa.

Natomiast w teorii konstytucjonalno-typologicznej szukano zależności pomiędzy cechami somatycznymi a właściwościami psychicznymi.

Hipokrates jako pierwszy dokonał typologii ludzi, dzieląc ich na cztery podstawowe typy:

- choleryka, charakteryzującego się mocnym reagowaniem i wytrwałością w postępowaniu,
- sangwinika, charakteryzującego się mocnym reagowaniem i niewytrwałym postępowaniem,
- melancholika, charakteryzującego się słabą reakcją i wytrwałością w postępowaniu,
- flegmatyka, charakteryzującego się słabą reakcją i niewytrwałością w postępowaniu.

Kolejną typologię stworzył Kretschmer, uważając, że człowiek stanowi całość z ciałem i umysłem, a na podstawie jego cech fizycznych można określić jego cechy psychiczne.

Kretschmer wymienia następujące typy somatyczne:

- asteniczny, wysoki, szczupły, o wąskich: twarzy, klatce i ramionach (ten typ miał popełniać przestępstwa przeciwko mieniu),
- atletyczny, wysokiego lub średniego wzrostu, o twarzy kościstej, barczysty, umięśniony (ten typ miał popełniać przestępstwa gwałtowne: zabójstwa, gwałty, rozboje),
- pykniczny, średniego lub małego wzrostu, otyły, o grubych rysach twarzy (ten typ miał dopuszczać się oszustw),
- dysplastyczny, o nieregularnej budowie ciała, o wyglądzie infantylnym, bez zarostu (ten typ miał popełniać przestępstwa o charakterze seksualnym).

Kretschmer z wyżej wymienionymi typami łączył predyspozycje do zapadania na choroby psychiczne, np. typem schizofrenika miał być astenik, jednakże w swoich badaniach nie uwzględnił typów rasowych.

Na podstawie badań Kretschmera William Sheldon wyodrębnił trzy typy ludzkie, przypisując cechom fizycznym charakterystyczny temperament:

- ektomorficzny (podobny do astenika), z przypisanym temperamentem mózgotonicznym – to introwertyk, człowiek wrażliwy, cierpiący na bezsenność,
- mezomorficzny (podobny do atletyka), z przypisanym temperamentem somatonicznym – to człowiek odważny, stanowczy i gadatliwy,
- endomorficzny (podobny do pyknika), z przypisanym temperamentem trzewiotonicznym – to człowiek towarzyski, miłośnik uciech życiowych.

Z wyżej wymienionymi typami temperamentu łączono trzy podstawowe przyczyny przestępcze:

- wynikające z braków umysłowych lub z ich ograniczeń,
- będące wynikiem zaburzeń psychotycznych, neurotycznych,
- „pierwotną”, mającą związek z budową ciała i przypisanym temperamentem somatonicznym.

Kolejną teorią konstytucjonalno-typologiczną jest teoria Hansa J. Eysencka¹⁰. Badacz ten również próbował wyjaśnić uwarunkowania przestępczości i swoją teorię oparł na „przeciwstawieniu dwóch, warunko-

---

¹⁰ K. Czekał, *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Katowice 2007, s. 238.

wanych biologicznie, typów układu nerwowego, różniących się od siebie przebiegiem procesów budzenia i hamowania”. Eysenck wyodrębnił dwa podstawowe charaktery ludzkie:

- ekstrawertyków, ludzi szybko reagujących, ale szybko uspokajających się, optymistycznych, spontanicznych, ze skłonnością do agresji,
- introwertyków, ludzi powoli reagujących, trudno uspokajających się, pesymistycznych, nieśmiałych.

Twórca tej teorii uważał, że wrodzone właściwości systemu nerwowego powodują trudności w socjalizacji, a niski poziom neurotyzmu daje odporność na stres. W związku z tym poziom wrażliwości emocjonalnej ma olbrzymi wpływ na proces socjalizacji. Tak więc osoby o wysokim stopniu ekstrawertyzmu i neurotyzmu będą miały trudności z przyswajaniem odruchów, dzięki którym mogłyby uniknąć zachowań przestępczych.

W kategorii biopsychologicznej teoria Eysencka jest najciekawszą próbą wyjaśnienia zależności zachowań przestępczych.

Badania objaśniające przyczyny przestępczości oparte na uwarunkowaniach biologicznych były krytykowane ze względu na jednostronność. Z rozwojem nauki zauważono, że uwarunkowania zewnętrzne również mają wpływ na zachowania przestępcze – i tymi badaniami zajął się nurt socjologiczny.

Jedną z teorii zajmujących się badaniem wpływu uwarunkowań zewnętrznych na zachowanie przestępcze jest koncepcja ekologiczna, mówiąca, że na zachowanie przestępcze w bardzo dużym stopniu wpływa środowisko. Badaniem tym zajęła się szkoła chicagowska na czele z Robertem Parkiem, Ernestem Burgesssem i Henrym McKayem. Z ich badań wynikało, że wzrost przestępczości związany jest z ukształtowaniem środowiska aglomeracji. Wyżej wymienieni badacze w 1925 roku dokonali podziału miasta na pięć stref:

I centralną, w której zlokalizowane są m.in. instytucje handlowe, administracyjne, kulturowe,

II przejściową, która jest strefą przemysłową,

III mieszkań pracowniczych, zamieszkaną przez ludzi pracujących w sferze II,

IV willową, zamieszkaną przez klasę średnią i wyższą,

V podmiejską, leżącą poza granicami administracyjnymi miasta.

Burgess uważał, że miasta mają tendencję do „odśrodkowego rozszerzania się” i że skutkiem tego jest rozwój fizyczny strefy objętej zmianami, jak również chaos struktury społeczeństwa prowadzący do zjawisk społecznych.

Na podstawie założeń Burgessa i McKaya w latach 1900–1933 w Chicago przeprowadzono badania przestępczości nieletnich. Z analizy akt sądowych chłopców w wieku 10–16 lat wynika, że przestępczość nieletnich jest największa w strefie I, czyli centralnej, i zmniejsza się w kierunku stref zewnętrznych. Wzmozżona przestępczość w strefie I wiąże się z tym, że była to strefa wspólna dla wszystkich ludzi ze względu na występujące w niej instytucje handlowo-usługowe, a osoby tam przebywające cechowała anonimowość i bezkarność.

Koncepcje te były mocno krytykowane, ponieważ uwzględniały tylko przestępstwa ujawnione oraz popełniane na danym terenie bez wyjaśniania ich przyczyny. Mimo tej krytyki kontynuowano badania zależności pomiędzy przestępczością a warunkami środowiska społecznego.

Kolejnymi teoriami kładącymi nacisk na zróżnicowanie środowiska społecznego i socjalnego są teorie strukturalne. Robert K. Merton jest twórcą jednej z teorii społecznych. Według amerykańskiego badacza ludzie z różnych poziomów społecznych mają różne możliwości osiągnięcia społecznie akceptowanych wartości. Merton zwrócił również uwagę na istotną rolę środowiska społecznego w procesie socjalizacji celów przez młodych ludzi.

- Merton w swoich badaniach wyróżnia pięć sposobów przystosowania:
- konformizm – występuje wówczas, gdy osoba zinternalizowała niektóre powszechnie akceptowane cele i może korzystać oraz korzysta ze środków powszechnie dostępnych, a celem do osiągnięcia jest np. wysoki status społeczny dzięki wykształceniu i dobrej pracy,
  - innowacja – zachodzi wówczas, gdy osoba zinternalizowana nie ma dostępu do społecznie dostępnych środków, w dążeniu do osiągnięcia celu może mieć skłonności odbiegające od uznanych wzorców, tzn. może popełnić przestępstwo lub zachować się w sposób niemoralny,
  - rytualizm – występuje przy odrzuceniu przez osobę potrzeby osiągnięcia celów narzuconych przez kulturę, powodem może być słaba internalizacja celów,
  - wycofanie – cechuje się internalizacją niektórych celów, wskutek niepowodzeń osobistych jednostka wycofuje się z normalnego funkcjonowa-

nia, a brak osiągnięć wyrównuje zachowaniami zastępczymi, np. sięga po używki,

- bunt – pojawia się przy odrzuceniu przez osobę celów oraz norm określających sposoby i środki ich osiągnięcia.

Według Mertona najbardziej rodnym przestępczo typem adaptacji jest innowacja, w której naciski na zrealizowanie głównego celu, jakim jest sukces finansowy, są tak duże, że jednostka odrzuca zinstytucjonalizowane środki i próbuje go realizować za wszelką cenę, również przy pomocy środków nielegalnych.

Współcześnie politycy i media nawołują do otwierania interesów, bogacenia się i osiągnięcia sukcesów. Powoduje to wzrost zachowań innowacyjnych, w tym przestępczych, co jest zgodne z koncepcją Mertona.

Wyżej opisana teoria jest nazywana teorią anatomii i stała się inspiracją dla wielu opracowań i prób jej doświadczalnej weryfikacji, które tylko w części potwierdziły jej racje.

Albert Cohen również zajmował się badaniem hierarchii wartości i jest twórcą teorii przestępczej podkultury, która zakłada, że w społeczeństwie amerykańskim warstwą dominującą jest klasa średnia, dyktująca pozostałym klasom swój katalog wartości.

Dla klasy średniej największe wartości, które umożliwiają osiągnięcie wyższego statusu, to:

- ambicja,
- szacunek dla wartości,
- racjonalność,
- odrzucenie agresji,
- dobre maniery,
- dbałość o wygląd.

Reakcją klasy niższej, składającej się głównie z młodych ludzi, na nieemożność sprostania wymaganiom stawianym przez klasę średnią było tworzenie przez nią własnego środowiska (subkultury), odrzucającego przyjęte przez klasę średnią wartości.

Waler Miller również uważał, że źródłem przestępczości jest nierówność kulturowa między klasami społecznymi, ponadto sądził, że brak możliwości spełnienia oczekiwań klasy średniej to za mało, by powstała odrębna subkultura. Miller twierdził, że do stworzenia takiej subkultury potrzebne są okoliczności pozytywne, ponieważ składa się na nią szereg norm wynikających z „punktów skupienia”, tj.:

- trudności,
- twardość,
- niezależność,
- podniecenie,
- przeznaczenie,
- cwaniactwo.

Miller uważał, że klasę niższą charakteryzuje tworzenie się podziałów według płci. Wynika to z tego, że w rodzinach tej klasy płcią dominującą są kobiety, niedające żadnych wzorców młodym chłopcom. Tworzą więc oni grupy stwarzające możliwość zaspokojenia potrzeb, których nie daje im rodzina. Młody człowiek jest w stanie zrobić bardzo wiele, żeby tylko spełnić stawiane przez grupę oczekiwania i wymagania. Chęć przynależności do grupy i podejmowania działań pozwalających na utrzymanie się w niej na wysokim poziomie powodują zachowania antyspołeczne, a nawet przestępcze.

Historia pokazuje, że konflikty zbrojne mają duży wpływ na przestępczość, ponieważ w czasie wojny i zaraz po jej zakończeniu następuje nasilenie się przestępczości, wzrasta agresja wobec osób i wartości chronionych, jak również pojawia się zjawisko lekceważenia i braku poszanowania norm moralnych i prawnych¹¹.

Po drugiej wojnie światowej nastąpił gwałtowny wzrost przestępczości i zaczęła ona przybierać coraz to inne formy. Dlatego też walka z przestępczością poprzez zapobieganie stała się jednym z podstawowych zadań państwa, poszczególnych społeczeństw i instytucji, organizacji społecznych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w państwie¹².

Każdy z wyżej wymienionych autorów teorii próbuje wyjaśnić przyczyny zachowań przestępczych czy przyczyny niezgodnych z ogólnie panującymi normami zachowań jednostek. Z aktualnych badań na temat przestępczości wynika, że jest to zjawisko mające związek z zagadnieniami społecznymi, dlatego współcześni badacze poszukują źródeł zachowań przestępczych w społeczeństwie.

---

¹¹ B. Hołyst, *Kryminologia...*, op. cit., s. 8.

¹² K. Czekał, *Społeczna...*, op. cit., s. 161.

BIBLIOGRAFIA

1. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.
2. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2001.
3. Bułat K. i in., *Kryminologia. Repetytorium*, Warszawa 2010.
4. Czekał K., *Społeczna konstrukcja przestępstwa i przestępczości*, [w:] *Labyrinty współczesnego społeczeństwa*, Katowice 1998.
5. Czekał K., *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Katowice 2007.
6. Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2000.
7. Kitler W., *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, AON, Warszawa 2011.
8. Pokruszyński W., *Filozofia bezpieczeństwa*, Józefów 2013.

Agnieszka Juszcak – ukończyła Wydział Bezpieczeństwa i Nauk Społeczno-Prawnych Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne. W październiku 2016 roku uzyskała tytuł magistra. Jest oficerem Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie z 20-letnim doświadczeniem.